

Deze rubriek is een forum voor debat over kwalitatief methodologische kwesties. Wie een idee heeft voor een thema of een reactie wil geven op een eerder verschenen stuk, vragen wij contact op te nemen met Jeanine Evers: j.c.evers@planet.nl.

Methode of schimmige intuïtie?

Alexander Pleijter

Op het moment dat ik dit schrijf, staat het nieuwe collegejaar voor de deur. Over enkele dagen zullen de nieuwe eerstejaars plaatsnemen in de collegebanken om zich te laven aan de wetenschap. De studenten van de opleiding communicatiewetenschap die ik voor mijn neus krijg, zullen al meteen worden geconfronteerd met de beginselen van het wetenschapsbedrijf. Zo krijgen ze in de eerste week al meteen te horen dat het bij wetenschap draait om het vergaren van kennis die controleerbaar is. En dat wetenschappers zich dienen te houden aan bepaalde regels, zoals logica en methodologie. Wat later in de cursus leren de studenten dat nauwkeurige verslaglegging belangrijk is in de wetenschap, omdat wetenschappers zodoende elkaars onderzoeksresultaten kunnen controleren en op elkaars werk kunnen voortbouwen, de zogenoemde cumulatie van kennis. Bovendien worden ze geïnformeerd over de werking van het wetenschappelijk forum, waarbij collega-wetenschappers elkaars onderzoekspublicaties controleren alvorens ze worden gepubliceerd in wetenschappelijke tijdschriften.

Met de uitkomsten van mijn promotieonderzoek in het achterhoofd klinken deze wijze lessen – hoe voor de hand liggend ook – wel heel erg als abstracte ideologie uit studieboeken, die weinig van doen heeft met de alledaagse wetenschapspraktijk (Pleijter, 2006). Immers, lang niet alle wetenschappers houden zich aan de genoemde beginselen.

Verslaglegging van gevolgde methoden in kwalitatief onderzoek

Mijn onderzoek was gericht op kwalitatieve inhoudsanalyse, een onderzoekstype dat zich de afgelopen jaren heeft mogen verheugen in een toenemende belangstelling. De term ‘kwalitatieve inhoudsanalyse’ kom je overigens niet vaak tegen, omdat onderzoekers zich bij voorkeur bedienen van termen als *discourse analysis*, *frame analysis*, *textual analysis* en *narrative analysis*. In de communicatiewetenschap kiezen onderzoekers steeds vaker voor dit type onderzoek om mediamateriaal (zoals krantenberichten, televisieprogramma's, tijdschriftartikelen, radio-uitzendingen) te bestuderen. Frissen en Wester (1997) stelden al eens vast dat kwalitatieve inhoudsanalyse een steeds grotere rol was gaan spelen in de onderzoekspraktijk, maar methodologisch gezien de kinderschoenen nog niet was ontgroeid. Dit bleek ook uit mijn promotieonderzoek, waarin ik onder meer een inventarisatie maakte van de wijze waarop dit soort onderzoek in de communicatiewetenschappelijke onderzoekspraktijk wordt opgezet en uitgevoerd.

Een systematische analyse van onderzoeksartikelen uit wetenschappelijke tijdschriften maakte duidelijk dat de verslaglegging danig tekortschiet, omdat onderzoekers in het

leeuwendeel van de artikelen verzuimen om de lezer duidelijkheid te verschaffen over de door hen toegepaste werkwijzen en procedures. Hoe de analyse van het materiaal heeft plaatsgevonden, blijft in de meeste artikelen onvermeld en soms ontbreekt zelfs informatie over welk materiaal in concreto onderwerp van onderzoek is geweest. De uitvoering van deze onderzoeken is derhalve niet navolgbaar en de uitkomsten zijn daardoor oncontroleerbaar.

Het gebrek aan methodische informatie in wetenschappelijke onderzoekspublicaties is overigens niet kenmerkend voor kwalitatieve inhoudsanalyse in de communicatiewetenschap. Het is al vaker gesignaleerd door auteurs, bijvoorbeeld door Miles en Huberman (1994): *When we read the reports, they are most often heavy on the 'what' (the findings, the descriptions) and rather thin on the 'how' (how you got to the 'what')* (p. 262). Daardoor lijken kwalitatieve analyses zich volgens Potter (1996) te voltrekken in een soort van zwarte doos: *The task of analyzing qualitative evidence can appear to have a 'black box' nature to it* (Potter, 1996, p. 115). Hiermee bedoelt hij dat onderzoekers in publicaties bevindingen naar voren brengen zonder dat duidelijk is waarop ze zijn gebaseerd of hoe ze tot stand zijn gekomen. Het gevolg is dat in feite niet duidelijk is of publicaties betrekking hebben op systematisch onderzoek (waarbij rekening wordt gehouden met methodologische uitgangspunten, criteria en richtlijnen) of moeten worden beschouwd als essay-achtige commentaren of illustratieve lezingen van mediamateriaal.

Niet alleen de onderzoekspublicaties maar ook de interviews die ik hield met enkele onderzoekers, waren ontluiserend. Zo hadden sommigen nog nooit nagedacht over hun onderzoek in termen van methodologie en onderzoeksprocedures. Ze hadden nauwelijks tijd besteed aan het uitdenken van een onderzoeksstrategie, maar vertrouwden bovenal op hun intuïtie. Zoals een van de geïnterviewden treffend zei: *I don't know if I really have a method. Intuition is an important part of my work.*

Deze opmerkingen zijn te herleiden tot opvattingen die sommige onderzoekers hebben over het verrichten van empirisch onderzoek. Miles en Huberman (1984) hebben dit ook al eens vastgesteld: *Many qualitative researchers still consider analysis as 'art' and stress intuitive approaches to it* (p. 16). In de literatuur etaleren diverse auteurs deze visie op kwalitatief onderzoek. Zo spreekt Billig (1988) zich uit voor onderzoekers die zich niet laten leiden door procedures, maar door intuïtie en wijsheid: *hunches and specialist knowledge are more important than formally defined procedures* (p. 199).

Schimmige intuïtie

Sommige onderzoekers benadrukken het schimmige karakter van hun werkwijze door hun analyses te vergelijken met andere activiteiten waarvan niet precies te omschrijven zou zijn hoe ze worden uitgevoerd. Een voorbeeld daarvan is het volgende citaat van Jonathan Potter en Margaret Wetherell (1994) over hun benadering van discoursanalyse: *Much of the work of discourse analysis is a craft skill, something like bike riding or chicken sexing, which is not easy to render or describe in an explicit or codified manner. Indeed, as the analyst becomes more practised it becomes harder and harder to identify explicit procedures that could be called analysis* (p. 55).

De activiteiten die Potter en Wetherell in dit citaat noemen, zijn bij nadere beschouwing echter minder obscuur dan zij willen doen geloven. Over het berijden van een fiets zijn wel degelijk een aantal zinnige dingen te zeggen. Je moet bijvoorbeeld je handen aan het stuur houden en ze niet tussen de spaken van het voorwiel steken. Je voeten horen op de trappers en niet op de bagagedrager. Kortom, het is mogelijk nuttige aanwijzingen te geven aan iemand die wil leren fietsen. Dergelijke aanwijzingen of richtlijnen zijn ook te geven voor het uitvoeren van onderzoek, waardoor het mystificeren van onderzoeksactiviteiten zo veel mogelijk kan worden vermeden. Het is dus niet zozeer een kwestie van kunnen, maar in de eerste plaats een kwestie van willen.

Het grote probleem van op intuïtie gebaseerd onderzoek is natuurlijk dat er geen enkele kwaliteitseis kan worden gesteld aan de werkwijzen van onderzoekers. Het uitgangspunt van deze auteurs is namelijk dat het niet belangrijk is hoe een onderzoeker tot zijn bevindingen is gekomen en dat derhalve alle uitspraken die een onderzoeker doet na het uitvoeren van onderzoek, even waardevol zijn. Hoe die uitspraken tot stand zijn gekomen, speelt immers geen rol.

Verantwoordelijkheid van redacties

Tot welke problemen dat leidt, blijkt treffend uit een redactioneel voorwoord van Teun van Dijk (1997) in het tijdschrift *Discourse & Society*, waarin hij uiteenzet dat het beslissen over plaatsing van onderzoeksartikelen wordt bemoeilijkt en discutabel kan verlopen door het ontbreken van heldere criteria en richtlijnen om discoursanalytische studies op kwaliteit te kunnen beoordelen. Hij concludeert dat het noodzakelijk is nadrukkelijk aandacht te besteden aan het expliciteren van werkwijzen, richtlijnen en kwaliteitscriteria: *What we need is a more systematic analysis of discourse analysis itself, of criteria, of scholarly norms and values in the field, that is, of our own discursive practices* (Van Dijk, 1997, p. 6).

Het is duidelijk dat die verantwoordelijkheid allereerst ligt bij wetenschappelijke tijdschriften. Kennelijk stellen redacties en reviewers niet de eis dat onderzoeksprocedures expliciet moeten worden beschreven. Dat blijkt ook wel uit de regels en aanwijzingen die tijdschriften aan auteurs geven. Daarin is meestal geen letter te vinden over inhoudelijke eisen aan onderzoeksartikelen. Wetenschappelijke tijdschriften zouden hier veel alerter op moeten zijn. Het zou goed zijn als tijdschriften bindend voorschrijven dat elk onderzoeksartikel een methodische paragraaf bevat met aandacht voor de procedures die zijn toegepast. Dat zou bovendien een hoop verwarring onder de eerstejaarsstudenten kunnen voorkomen. Momenteel doet de bizarre situatie zich voor dat studenten in de collegebanken eerst te horen krijgen hoe wetenschap hoort te werken en dat ze vervolgens bij het lezen van onderzoeksartikelen ontdekken dat het bij nader inzien allemaal niet zo nauw komt. En ze hebben al zo veel moeite met de kloof tussen theorie en praktijk...

Literatuur

Billig, M. (1988). *Methodology and scholarship in understanding ideological explanation*. In C. Antaki (Ed.), *Analysing everyday explanations: a casebook of methods* (pp. 199-215). Beverly Hills, CA: Sage.

- Dijk, T.A. van (1997). Editorial: Analysing discourse analysis. *Discourse & Society*, 8, 5-6.
- Frissen, V., & Wester, F. (1997). De interpretatieve onderzoeksbenadering in de communicatiewetenschap: een overzicht. In J. Servaes, & V. Frissen (Eds.), *De interpretatieve benadering in de communicatiewetenschap: theorie, methodologie en case-studies* (pp. 13-37). Leuven/Amersfoort: Acco.
- Miles, M.B., & Huberman, A.M. (1984). *Qualitative data analysis: a sourcebook of new methods*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Miles, M.B., & Huberman, A.M. (1994). *Qualitative data analysis: an expanded sourcebook* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Pleijter, A. (2006). *Typen en logica van kwalitatieve inhoudsanalyse in de communicatiewetenschap*. Dissertatie Radboud Universiteit Nijmegen. Ubbergen: Tandem Felix.
- Potter, J., & Wetherell, M. (1994). Analyzing discourse. In A. Bryman, & R.G. Burgess (Eds.), *Analyzing qualitative data* (pp. 47-66). London: Routledge.
- Potter, W.J. (1996). *An analysis of thinking and research about qualitative methods*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.

Methoden of uitkomsten?

Fred Wester

Over onderzoek doen wordt heel wat geschreven. Het is opvallend dat er in de sociale wetenschappen veel meer aandacht is voor wat de onderzoeker heeft gedaan dan in de natuurwetenschappen of letteren. Daar is men, overigens vanuit een geheel verschillend gezichtspunt, vooral geïnteresseerd in het resultaat. Bij letteren is de persoon van de onderzoeker een belangrijk instrument, maar het gaat om wat er uitkomt. Bij natuurwetenschappen is de onderzoeker alleen een irritante bijlage van het verslag. Men is dan ook meestal erg summier over wat men heeft gedaan en men beschrijft vooral hoe mooi de wereld in elkaar zit. Bij natuurwetenschappen speelt daarbij de vraag of dat mooie met de theorie klopt. Zo niet, dan moet de theorie worden aangepast (een planeet is rond vanwege haar eigen gewicht, draait om de zon en heeft het puin in haar omgeving van het zonnestelsel opgeruimd, zo ongeveer luidt de aangepaste planetentheorie tegenwoordig).

In de etnomethodologische onderzoeksbenadering (zie de recensies van Tony Hak elders in dit nummer) staan de praktijken centraal die worden gebruikt om feiten te produceren (hoe herken je een roodborstje, hoe onderscheid je moord van doodslag, hoe bak je een eersteklas biefstuk) en ze te herkennen. Nou heeft iedereen zijn persoonlijke werkwijze om biefstuk te bakken en eigen criteria om die eersteklas te vinden! En mijn roodborstjes zijn wellicht eigenlijk vinken. Er zijn dus heel wat beunhazen aan het praktijken. Het gaat dus niet alleen om de regels die je moet volgen, maar zij moeten ook het juiste resultaat opleveren. Kortom, de procedures moeten niet alleen betrouwbaar zijn